

РАКИЯТА — ЕМАНАЦИЯ НА СВЕЩЕНАТА ТРИАДА ЗА БЪЛГАРИНА

Ангел Янков

THE RAKIA AS EMANATION OF THE SACRED TRIAD FOR BULGARIANS

Angel Yankov

Abstract: *This text poses some questions of a broader, fundamental nature. For example: why does rakia take a central place in our system of values; why is it on a pedestal; why is it not only linked to Bulgarians' everyday life but capable of re-creating their spirit?*

The general place and role of this alcoholic beverage in our fellow countryman's life, along with most of its uses are discussed within this short scientific report. Subsequently rakia is found as a product of the philosophy of an entire society. It is coherent with its superstructure.

The conclusion emphasizes the knowledge of old Bulgarians about the composition of rakia from the three primordial elements – earth, fire and water. Together they personify the Bulgarian spirit, or in other words its sacred triad. Therefore, rakia is deeply involved in formation of this ethnic group's psychology, specific customs, rituals and socio-cultural dispositions. Moreover, even nowadays rakia remains an indisputable indication of national affinity.

Keywords: *rakia; everyday life; spirit; folk psychology.*

В последните години в нашата преса и електронни медии се появяват много различни и понякога взаимно изключващи се факти за ракията – спори се кога и къде е направена първата спиртна дестилация, какъв е произходът и къде е родината на ракията, кога тя прониква по българските земи, каква е етимологията на думата и т.н. Но и досега няма цялостно научно изследване по този проблем, тъй като в повечето случаи целта на тези материали е много прозаична. Те трябва да спомогнат за намирането на доказателства, че ракията е старинно алкохолно питие по нашите земи. В това трябва да бъде убеден Европейският съюз, който дава преференции за местни продукти. Тъй като повечето балкански държави припознават ракията като свое национално питие, между тях се поражда конкуренция в борбата за утвърждаването ѝ като собствена търговска марка в Европа. Това не е никак маловажно, защото признанието води до намаляване на акциза и поевтиняване на крайната цена на ракията. И все пак ние продължаваме да си задаваме въпроса – защо ракията намира място в ценностната система както на традиционния, така и на модерния българин?

Дестилацията на спиртни питиета ни връща назад във времето. В науката се смята, че дестилацията в казан е използвана още към 3000 г.пр.Хр. в Китай, а по-късно тази техника е позната в древния Египет, Гърция и Рим [Нушев, И. 1985, с. 7; Маринова, В. 2006, с. 18]. Чак към VIII–IX в. се ражда идеята да се свърже казанът (дестилаторът) със съд за охлаждане (колектор). Заслугата за това е на арабски и персийски алхимици. Пак тогава е описана алкохолната дестилация и нейното приложение в медицината. Именно от медицинските „еликсири“ се появява за първи път в Европа и дестилираният алкохол. Вероятно това става към XI–XII в. За *aqua ardens* (горяща или огнена вода) съобщава един средновековен италиански ръкопис от средата на XII в., принадлежащ на Медицинското училище в Салерно. В края на XII столетие се появяват ирландското уиски и немското *Hausbrand*. Консумацията на дестилати се повишава драстично в Европа от средата на XIV в., защото хората са вярвали, че те действат като лекарство срещу *черната смърт* (чумата) [Маринова, В. 2006, с. 18]. От това време са и първите писмени сведения за употреба на ракия по българските земи [Ников, П. 1928, с. 131].

В издаваното в Цариград списание „Гайда“ дядо Славейков пише, че „до 15-то столетие ракията е била просто в употребление като цяр, затуй и ся продавала само в лекарниците (спицариите), но преди свършението на 16-то столетие ся употребявала вече общо като питие“ [Славейков, П. 1866, с. 119]. През следващите векове ракията става все по-достъпна, намира широко поле за изява, като става неизменен спътник на нашенеца и в делник, и в празник. Тя присъства в почти всички традиционни празници и обичаи – семейни, календарни, трудови. Нещо повече, тя спомага за съхраняването на българина и българското във всички сривове, катаклизми, катастрофи, през които преминава обществото. Ракията е неразривно свързана с инстинкта на народа за оцеляване, с неговата способност да се регенерира. Затова тя става част от нашия бит и душевност, възпята е във фолклора, превръща се в част от българската народопсихология.

Същевременно в миналото у нас не е имало масова злоупотреба с ракия, не е имало алкохолизъм. Той се появява в новите обществени реалности след Първата световна война, през 20-те години на XX в. като резултат от разчупването на патриархалния морал и изоставянето на някои от традиционните ценности. Въпреки това у нас няма такова безпаметно и масово пиянство, което да застрашава устоите на обществото като цяло.

Българинът скоро разбира, че мярката е много важна. Затова за него ракията става неотделима част от земния му път. Той знае, че тя може да накара човек да запомни всичко, както и да забрави всичко.

Тук стигаме до същността на проблема – защо българинът издига ракията на пиедал? Защо тя е свързана изначално, коренно с неговия бит? Защо, бидейки част от народния бит, тя претворява неговия дух?

Домашната ракия, която българинът прави и предлага на своите гости, не е само продукт на земята му, но и плод на неговия труд, на неговото въображение и миросглед, плод на неговата интелигентност и духовност. Подобен национален маркер явно е мултифункционална величина. Затова може да се каже, че ракията олицетворява бита на българина.

Да, ракията, т.е. плодът (грозде, сливи, кайсии, круши, ябълки и пр.), е продукт на земята и част от неразривната връзка на българина със земята. Ракията е плод на любовта на обикновения човек, част от неговия малък свят. Отруденият българин е вложил в нея себе си – частица от него истински гори в това, що той е сътворил. За българина съществува истинска и дълбока връзка между душевността му и ракията, варена от плодовете на неговата земя, по негова технология. Всеки стопанин показва своите умения или ниво на развитие чрез собственото си творение. Затова считам, че ракията е творение на човешкия дух, а не само на човешките ръце, че чрез нея обикновеният човек се докосва до духовното. Казано другояче, ракията е като любовта – тя претворява пълното единство на физическото и духовното начало и в никакъв случай не може да се разглежда единствено като сублимация на физическото.

Ракията е плод на земята с прибавени човешка мисъл и енергия. При дестилацията ферментираният воден продукт минава през огън и в резултат се получава *огнена вода*, т.е. ракия. Тя включва и семантиката на огъня и водата. Ракията символизира жизнената енергия, която произхожда от сливането на тези две противоположни стихии [Шевалие Ж., Геербрант, А. 1995, с. 55]. Огънят се явява медиатор между природата и културата, онова средство, чрез което природното (суровото) се превръща в културно (варено или печено).

Ракията е културен продукт или, както се изразява българинът, „тя е минала през огън“, докато виното (гроздовият сок) се мисли като част от природата. По тази причина в сватбената обредност например ракията маркира културния преход, т.е. промяната в социалния статус на момъка и момата и най-вече създаването на новото семейство. Докато виното непрекъснато подчертава връзката човек – природа. То бележи житейския кръговрат – раждане, сватба, смърт. Неслучайно гроб се прелива с вино, а не с ракия. По този начин след смъртта си човек се връща отново в лоното на природата [Янков, А. 2009, с. 97–107].

Всяка домашна ракия е различна, в този смисъл тя има своя социална функция. Стопанинът, правейки ракия, изразява собственото си разбиране за обкръжаващия го свят. Тя е неговата гордост, неговото лице пред другите, пред общността. Ракията е израз на неговия социален престиж. Тя всъщност е неофициалният паспорт на производителя.

Както и в други страни, и у нас производството на ракия не е изцяло мъжка територия. В много райони важи все още с пълна сила правилото: „Жените варят ракията, а мъжете я пият!“ [Янков, А. 2010, с. 157–163]. Примерите не са един и два, включително и при тези българи, които живеят далече от нашата етническа територия (бесарабски и банатски българи). Коя жена – естествено бабата или, с други думи, жената в извънфертилна възраст. Това никак не е случайно. В народната култура тя е носител на традицията, пазител на домашното огнище. Именно във връзка с тези свои функции бабата вари ракията, а заедно с това полага грижи и възпитава младото поколение.

Мъжете не се допускат до казана и по други, много по-прозаични причини. Наричателен е станал онзи случай с двамата братя, които варили ракия: „Щом прокапала, единият подложил чашата, после – другия и така, докато чучурът пре-

капчил... По едно време малкият се сетил: „Бате, ми тя свърши!“, „Ми дай тогава да *флеем* (налеем) от старата!“¹.

И в традиционното, и в модерното българско общество ракията е средство за социално общуване. Тя трябва да развързва езика, а не да го завързва. Българинът пие бавно, на глътки, а не на екс, и задължително с мезе. Той не пие сам, егоистично, до забрава. Както се изразява народопсихологът Иван Хаджийски: „това услаждане биваше пълно и свършено, когато ставаше задружно: на годежи, тъкмежи, сватби, служби, курбани, събори, сред приятели и роднини, и биваше придружено от песни, свирни и вити хора“ [Хаджийски, И. 1995, с. 55].

Същевременно ракията е и продукт на житейската философия на българина, тясно свързан с историческото развитие на народа, с неговата народопсихология, обединител или разединител на семейството като основна социална единица. Подобно на повечето явления в живота тя има както позитивно, така и негативно въздействие, както добри, така и неблагоприятни вторични ефекти.

По време на своето съществуване нашата нация е преминала през няколко преломни и съдбовни исторически момента. В инстинкта си за оцеляване българинът е търсел леснодостъпни и сигурни средства за решаване на проблеми от всякакво естество. Но може би най-типичният пример се явява ракията: с нея той не само посреща госта си на трапезата, но с нея плаща и данъка на бирника; с нея спасява децата си в болест и мраз, нея използва като полифункционално лечебно средство; към нея прибягва в добри и лоши дни, в най-тежкия и в най-щастливия си час (сватби и погребения). В известен смисъл тя се оказва най-добрият му другар в беда. Към нея се обръща в миг на болка и отчаяние, в моменти на самота, когато пие, за да забрави или за да удави скръбта. Даже пак тя му помага, за да предизвика или да избегне смъртта... Къде на шега, къде наистина народният гений е отсякъл: „Нещо, което не се лекува с ракия, е nelечимо!“².

Ракията има безброй приложения – от широката ѝ обредна употреба в традиционните празници и обичаи до пълния алкохолизъм; от лесно достъпно лечебно средство, използвано в народната медицина, до начин за социално общуване. От универсално средство за преживяване на радости и скърби тя се превръща в продукт на философията на едно общество, тясно свързана с неговата надстройка. Ето защо българската ракия няма заместител – факт, известен най-вече на тези, които живеят далече от родния край.

За традиционния българин не е тайна, че ракията съдържа в себе си трите изначални елемента – земя, огън и вода. Взети заедно, те се явяват възплъщение на българския дух, нещо повече – те са негово олицетворение. Това е свещената триада за българина, неговата „Света Троица“.

Затова, когато ракията прониква в нашите земи, тя намира готова обредна ниша. Нейното запълване не е само въпрос на време, а по-скоро на усещане за нейната значимост в ценностната система на всички обществени прослойки – от земеделеца и скотовъдеца в селото, до занаятчията и търговеца в града.

¹ Инф. Иван Хр. Лалев, 62 г., Ловеч, 2008.

² Инф. Иван Колев Арабаджиев, 53 г., Бургас, 2015.

Затова тя е дълбоко свързана с народопсихологията на етноса, с неговите специфични обичаи, обреди или социо-културни нагласи. Тя редовно присъства на софрата или най-малко – в съзнанието на хората. За нея или без нея няма делник, няма празник.

Затова българската ракия продължава да бъде и днес безапелационен знак за национална принадлежност.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации

Ников, П. 1928 – Петър Ников. Турското завоевание на България и съдбата на последните Шишмановци. Българска историческа библиотека. Т. I, София, 1928. [Petar Nikov. Turskoto zavoevanie na Bulgaria i sadbata na poslednite Shishmanovtsi. Balgarska istoricheska biblioteka. T. I, Sofia, 1928.]

Нушев, И. 1985 – Илия Нушев. Технология на високоалкохолните напитки. София: Земиздат, 1985. [Iliya Nushev. Tehnologia na visokoalkoholnite napitki. Sofia: Zemizdat, 1985.]

Славейков, П. 1866 – Петко Рачов Славейков. Ракията. – Гайда. Лист за наука и разговорка, год. 3, 1866, кн. 7, 119. [Petko Rachov Slaveikov. Rakiyata. – Gayda. List za nauka i razgovorka, god. 3, 1866, kn. 7, 119.]

Хаджийски, И. 1995 – Иван Хаджийски. Бит и душевност на нашия народ. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1995. [Ivan Hadzhiyski. Bit i dushevnost na balgarskiya narod. Sofia: UI „Kliment Ohridski“, 1995.]

Шевалие, Ж., Геербрант, А. 1995 – Жан Шевалие, Ален Геербрант. Речник на символите. Т. I, София: ИК „Патриков“, 1995. [Zhan Shevalie, Alen Geerbrant. Rechnik na simvolite. T. I, Sofia: IK „Patrikov“, 1995.]

Янков, А. 2009 – Ангел Янков. Символика на ракията в сватбената обредност. – В: АЕК „Етър“. Еротичното в историята. Т. I, Габрово – В. Търново: „Фабер“, 2009, 97–107. [Angel Yankov. Simvolika na rakiyata v svatbenata obrednost. – V: АЕК “Etar”. Erotichnoto v istoriyata. T. I, Gabrovo – V. Tarnovo: „Faber“, 2009, 97–107.]

Янков, А. 2010 – Ангел Янков. Ракиджийството (варенето на ракия) като занаят. – В: АЕК „Етър“. Народните занаяти – минало, настояще и бъдеще. Т. V, Габрово – В. Търново: „Фабер“, 2010, 157–163. [Angel Yankov. Rakidzhiystvoto (vareneto na rakiya) kato zanayat. – V: АЕК “Etar”. Narodnite zanayati – minalo, nastoyashte i badeshte. T. V, Gabrovo – V. Tarnovo: „Faber“, 2010, 157–163.]

Интернет базирани източници

Маринова, В. 2006 – Веселина Маринова. Дестилацията в историята. – В: сп. „Бакхус“, 01.10.2006, 18. <https://www.bacchus.bg/spisanie/vina/2006/11/01/787790_vineno_destilacionni_utochneniia/> (достъпен: октомври 2006). [Veselina Marinova. Destilatsiyata v istoriyata. – V: sp. „Bakhus“, 01.10.2006, 18. <https://www.bacchus.bg/spisanie/vina/2006/11/01/787790_vineno_destilacionni_utochneniia/> (dostapen: oktombri 2006).]